

СЭДЭВ 3. АЖИЛ МЭРГЭЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Сэдвийг судлахын ач холбогдол, үр дүн

Энэ сэдвийг судалснаар ажил мэргэжлийн сонголт, төлөвлөлт, шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг ойлгож, ажил мэргэжлээ зөв төлөвлөж, оновчтой шийдвэр гаргах чадварыг эзэмшинэ.

Тулгуур ойлголт

- Ажил мэргэжлийн сонголт
- Мэргэжил

3.1 Ажил мэргэжлийн сонголт, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйл

Аз жаргалтай хүн сэтгэл хангалуун ажилдаа явж, баяр хөөртэй гэртээ харьдаг гэдэг. Хувь хүний санхүүгийн шийдвэр гаргалтад мэргэжил сонголт болон ажил мэргэжлийн хувьд өсөх боломжтой төлөвлөгөө зайлшгүй чухал. Тиймээс ажил мэргэжлийн сонголтоо дахин хянаж үзэх хэрэгтэй. Хувь хүнийхээ болон санхүүгийн хувьд сэтгэл хангалуун байх ажлыг сонгох хэрэгтэй хэдий ч зөвхөн мөнгө олох ажил сонгосон хүмүүс сонирхол, боломж, ололт амжилтаа харгалзахгүй ажилладаг. Гэтэл мэргэжлийн хувьд өсөх, дахин суралцах боломжтой мэргэжлийг сонгох боломж бололцоо үргэлж байдаг.

Ажил мэргэжлийн сонголт, шийдвэр гаргалт

Мэргэжил: Мэргэжлийн хувьд өсөх, үргэлжлүүлэн сурч боловсрох шаардлагатай, амьдралын баталгаат зүйл.

Бидний амьдралын дадал, хэвшил, санхүүгийн сонголт олон хүчин зүйлээс хамаардаг боловч хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал өдөр тутмын шийдвэрт хамгийн их нөлөөлдөг. Ашиг орлого, ажил төрлийн харилцаа холбоо, чөлөөт цаг маань хүртэл ажлаас шууд хамааралтай.

Ажил мэргэжлийн сонголт, мэргэжлийн хувьд хөгжих боломж ч мөн бусад шийдвэр гаргалттай адил эрсдэл, алдагдсан боломжийн өртөг дагуулдаг. Ажил мэргэжлийн сонголт хувь хүн, нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлсээс хамаараад тогтмол үнэлгээ хийхийг шаардаж байна. Тухайлбал, зарим хүмүүс мөнгөнөөс илүү сэтгэл хангалуун байх ажлыг сонгодог. Зарим нь хөдөө орон нутагт ажиллах, илүү цагаар хөдөлмөрлөхөд олгох нэмэгдэл шагнал урамшууллаас илүү гэр бүлдээ цаг зав гаргахыг илүүд үзэж байна. Харин зарим гэр бүлийн ээжүүд хүүхдүүдтэйгээ ихэнх цагаа өнгөрөөх зорилгоор зураг хатгамал, оёдол зэрэг гэр бүлийн бизнес эрхэлдэг. Мөн олон арван

хүмүүс эрүүл, аюулгүй ажлын байрыг хүсч байна. Энэ мэтчилэн хувийн болон нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлс өөрчлөгдөх тухай бүр ажил мэргэжлийн сонголтоо дахин үнэлж үзэх хэрэгтэй болдог.

Боловсролын түвшин дээшлэхэд санхүүгийн боломж нэмэгддэг. Түүнээс гадна, боловсрол мэдлэг нэмэгдэх хэрээр ажилгүй болох эрсдэл буурч, ирээдүйн боломжит орлогын хэмжээ өснө. Сургалт, боловсролын үр дүнд олж авах чадварыг хоёр ангилж¹¹ болно. Үүнд:

- 1. Техник ур чадвар:** Тусгай мэргэжлийн сургалт тодорхой мэргэжлийн техник ур чадварыг дээшлүүлдэг. Мэдээллийн технологи, санхүү нягтлан бодох бүртгэл, хууль эрх зүй, эрүүл мэндийн халамж, үйлчилгээ, боловсрол, үл хөдлөх хөрөнгийн үнэлгээ, даатгал, хууль сахиулах салбарын ажил зайлшгүй тусгай мэдлэг мэргэжил, ур чадвар шаардана.
- 2. Ерөнхий чадвар:** Менежер, ажил олгогч, мэргэжлийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэгсэд мэргэжлийн боловсролоос гадна тодорхой чадвартай байх хэрэгтэй. Эдгээр чадварын заримыг сургуулиас олж болох ч зарим нь зайлшгүй байгууллага, ажлын дадлага, туршлагатай холбоотой байдаг.

Ажилдаа амжилт гаргадаг хүмүүсийн эзэмшсэн нийтлэг ур чадварыг дурдвал:

- Янз бүрийн нөхцөлд байдалд бусадтай хамтран ажиллах чадвартай.
- Хийж чадахаасаа илүү сайн хийх хүсэл эрмэлзэлтэй.
- Өргөн хүрээний мэдээ, мэдээлэл уншиж судлах сонирхолтой.
- Аливаа өөрчлөлтөнд дасан зохицох чадвартай.
- Санхүү, нягтлан бодох бүртгэл, маркетингийн суурь мэдлэгтэй.
- Компьютер, программ хангамжийн зохих мэдлэгтэй.
- Аливаа асуудлыг бүтээлчээр шийдвэрлэх багаар ажиллах чадвартай.
- Судалгааны арга техник эзэмшсэн, судалгаа хийх чадвартай.
- Бичгийн болон аман харилцааны хэл чадвар сайтай.
- Хувь хүний сэтгэл зүй болон бусад учир шалтгааныг ойлгох чадамжтай.

Эдгээр ур чадварыг эзэмшсэн хүмүүс хаана ч ажиллах чадвартай байдаг байна.

Хувь хүн ажил, мэргэжлийнхээ хувьд сэтгэл хангалуун байх эсэх нь тухайн хүний авъяас чадвар, сонирхол, төлөвшлөөс шууд хамаардаг. Ер нь хүний өссөн орчин, эзэмшсэн мэдлэг боловсрол, амьдралын хүрээ хувь хүн хэн болохыг тодорхойлдог. Авъяас чадвар бол хувь хүний байгалийн өгөгдөл. Гэхдээ аливаа амжилтын 1 хувь нь авъяас, 99 хувь нь хөдөлмөр гэдэг.

¹¹ Jack R. Kapoor, Les R.Dlabay, Robert J. Hughes "Personal Finance" tenth edition, 2010. p 42

Ачаалал даах, асуудал шийдвэрлэх болон сэтгэн бодох чадвар мөн төрөлхийн байхаас гадна өсч төрсөн орчин, төлөвшилтэй холбоотой байдаг. Харин тухайн хүний ажилдаа хандах дур сонирхлоос сэтгэл хангалуун байдлыг тодорхойлж болно. Мөн тухайн хүний төрөлх зан ааш, төлөв байдал (темпрамент¹²) мэргэжил сонголт болон ажлын байрыг тодорхойлоход чухал нөлөөтэй. Тухайлбал, хүчтэй нийгмийн хандлага бүхий хүмүүс сургалт, судалгаа шинжилгээ хийх, мөрдөн байцаах ажилд илүү амжилт гаргадаг байна.

Хүн ам зүйн болон газар нутгийн чиг хандлага ажлын байранд зайлшгүй нөлөөлдөг. Тухайлбал, уул уурхайн салбарт эрчүүд ажиллах хандлага илүү бол эрүүл мэндийн салбарт эмэгтэйчүүд илүү их ажилладаг. Хөдөлмөрийн зах зээлд нөлөөлж буй хүн ам зүйн чиг хандлагаас дурдвал:

- Өрх толгойлсон эцэг, эхийн тоо өсөх хэрээр хүүхдээ асран хамгаалах, хүмүүжүүлэх зайлшгүй шаардлагын зэрэгцээ нэмэлт орлого олох давхар ажлын хэрэгцээ үүсдэг.
- Хүн амын янз бүрийн бүлгийн чөлөөт цаг нэмэгдэхийн хэрээр хувь хүний эрүүл мэндэд чиглэсэн бие бялдар, амралт чөлөөт цагийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний хэрэгцээ нэмэгддэг.
- Хүмүүс урт насалж, удаан амьдрах тусам аялал жуулчлал, эрүүл мэндийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээний эрэлт өсдөг.
- Ажил олгогчдоос ажилтан албан хаагчдадаа зориулсан сургалт нэмэгдэхийн хэрээр багш, тодорхой чиглэлийн сургагч нар болон холбогдох мэргэжлийн хүмүүст илүү боломж олгоно.

Мөн газар нутаг, мэргэжил, салбарын онцлогоос хамааран цалингийн түвшин ялгаатай байдаг. Тухайлбал, манай орны хувьд өнөөгийн байдлаар уул уурхайн салбар, шүүхийн байгууллагын цалин хөлс харьцангуй өндөр байна. Хүүний түвшин нэмэгдэх (тухайлбал бодлогын хүү¹³), үнэ өсөх болон бараа ажил, үйлчилгээний эрэлт буурах нь зайлшгүй ажил мэргэжилд нөлөөлдөг. Жишээ нь, орон сууцны үнэ харьцангуй өндөр¹⁴, зээлийн шаардлага хэт өндөр,

¹² Эртний грекийн эмч Гиппократ темпраментийг хүний анатоми физиологийн болон сэтгэл зүйн хувийн байгалийн онцлог гэж үзсэн ба сангвиник бол сэргэлэн эрэмгий хэв шинжийн хүн, флегматик бол тайван дөлгөөн, холерик бол тогтворгүй шаралхуу, цочмог ууртай, меланхолик нь бүрэг номой, буурьтай дүнсгэр хэв шинжийн хүн гэж үзэж байсан байна. http://chrit_child.blog.gogo.mn/read/entry291818 (Нийтлэлч Т.Ганбат)

¹³ Монгол банк бодлогын хүүгээ 10.5 хувиас 15 хувь болгож өсгөсөнөөр арилжааны банкууд зээл гаргах мөнгөө Төв банкинд хадгалах сонирхолтой болж, улмаар иргэд, байгууллагын авах зээлийн хүү нэмэгдэх хандлагатай болно. Энэ нь бизнес эрхлэлт, улмаар хөдөлмөрийн зах зээлд сөргөөр нөлөөлдөг. Тухайлбал, аливаа бизнесийн зардал нэмэгдвэл үнэ өсч, улмаар бараа, ажил, үйлчилгээний эрэлт буурна.

¹⁴ Өнгөрсөн үетэй харьцуулахад харьцангуй буурч байгаа ч худалдан авах чадвартай харьцуулахад өндөр байсаар байна.

борлуулалт бага байгаатай холбоотой барилгын салбарын хөдөлмөр эрхлэлт өмнөх үетэй харьцуулахад харьцангуй буурч байна.

3.2 Ажил мэргэжлийн төлөвлөлт хийх

Аливаа хүн ажил мэргэжлээ дараах үе шатаар төлөвлөх нь зүйтэй. Үүнд:

1. Хувь хүний зорилго, боломж чадвараа үнэлэх;
2. Хөдөлмөрийн зах зээл болон тодорхой ажлын байрны эрэлт хэрэгцээг үнэлэх;
3. Боломжит ажлын байранд хүсэлт гаргах, холбогдох материалаа хүргүүлэх
4. Ярилцлаганд орох, ярилцлагынхаа үр дүнг үнэлэх;
5. Санал болгосон ажлын байрны санхүүгийн болон бусад хүчин зүйлсийн үнэлгээ хийх;
6. Ажил мэргэжлийн хувьд ахиж дэвших хөтөлбөр төлөвлөх, хэрэгжүүлэх.

Ийнхүү ажилд орсны дараа магадгүй дахиад ажил мэргэжлээ өөрчлөх эсвэл өөр салбарт хүч үзэх, албан тушаал ахих шаардлага гарч болно. Хүмүүс дараах 2 шалтгааны улмаас өөрийн бизнесийг эхлүүлэх сонирхол төрж эхэлдэг байна.

- (1) Тухайн ажил мэргэжлийн хүрээнд ажил эрхлэх боломж буурах;
- (2) Ажиллах орчиндоо өөрөө хяналт тавьж, удирдахыг хүсэх

ТАНЫ МЭДЛЭГТ

Жижиэг, дунд бизнес эрхлэгч аж ахуйн нэгжүүд хамгийн ихдээ 11 ажилтантай бөгөөд улсын хэмжээгээр 1-9 ажилтантай 57,198 (2016 оны II улирал) аж ахуйн нэгж байна.

Хэрвээ та бизнес эрхлэхээр төлөвлөж байгаа бол гурван гол зүйлийг анхаарах хэрэгтэй. Нэгдүгээрт, эрхлэх гэж байгаа бизнес бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнийхээ талаар мэдлэгтэй болох. Хоёрдугаарт, боломжит худалдан авагчдыг тодорхойлох, тохиромжтой байршлыг сонгох болон өрсөлдөгчөө судлах. Эцэст нь, санхүүгийн оновчтой эх үүсвэр сонгоход анхаарлаа хандуулах нь зүйтэй. Ер нь бизнес эрхлэгчдийн амжилтын гол үндэс бол бизнес төлөвлөгөө гэдгийг анхаарах хэрэгтэй. Бизнес төлөвлөгөө нь санхүүгийн тооцоо таамаглал, бараа бүтээгдэхүүний тоо мэдээлэл, маркетингийн төлөвлөгөөний хэсгээс бүрддэг. Мөн ирээдүйн бизнестээ амжилт гаргахад шинжлэх ухааны болон техникийн сэтгүүл, санхүүгийн мэдээ мэдээлэл уншиж судлах, харилцааны ур чадвараа дээшлүүлэх нэн тэргүүний шаардлагаас гадна компьютер болон хэлний мэдлэгээ нэмэгдүүлэх хэрэгтэй.

Ажил хайж байгаа хүмүүсийн нийтлэг асуудал нь ажлын дадлага туршлага дутмаг байдагтай холбоотой. Ялангуяа одоо үед дийлэнх байгууллага 2-оос доошгүй жил ажилласан байхыг шаарддаг. Тэгэхээр оюутан ахуй цагтаа цагийн болон сайн дурын ажил, хөдөлмөр эрхэлж, дадлага туршлага хуримтлуулах нь зүйтэй. Нийгмийн болон хүмүүнлэгийн аливаа сайн дурын ажилд оролцох нь зохион байгуулах ур чадварыг тань нэмэгдүүлж байдаг. Мөн суралцаж байх хугацаандаа үйлдвэрлэлийн дадлага хийх нь танд туршлага болно. Одоо ихэнх их, дээд сургуулиуд тухайн мэргэжлийн чиглэлээр хийх танилцах болон үйлдвэрлэлийн дадлагыг сургалтын хөтөлбөртөө тусгасан байна. Түүнээс гадна их, дээд сургуулиудын профессорын судалгаанд туслах судлаачаар ажиллах нь зорилготой болох, үйл ажиллагааг төлөвлөх, зохицуулах, хяналт тавих, багаар ажиллах, судалгаа шинжилгээ хийх дадал эзэмших ач холбогдолтой.

Аливаа хүний эзэмшсэн мэргэжил насан туршийнх нь хоол олох чухал зэмсэг учраас мэргэжлээ өөрийн болгож, эзэмших нь хамгийн чухал. Ажил, мэргэжилдээ ахиж дэвших асуудал зөвхөн таниас л шалтгаалах болохоор мэдлэг, чадвараа байнга дээшлүүлж, дуртай ажлаа хийх нь хамгийн чухал. Өөртөө зорилго тавьж, зорилт дэвшүүлэн цаг хугацааг оновчтой удирдах нь таны амжилтын гол түлхүүр байх болно.

Цаг тухайд нь ажлаа чанартай гүйцэтгэх нь магтаал сайшаал, шагнал урамшууллыг харамгүй дагуулдаг. Цаг хугацаа улирахын хэрээр ажил олгогчид илүү чадварлаг боловсон хүчин шаардах болсон нь өрсөлдөгчдөөсөө илүү боловсрол мэдлэг эзэмших хэрэгтэйг танд сануулж байна. Ажил мэргэжилдээ ахиц гаргах, санхүүгийн эрх чөлөөнд хүргэх гол чухал зүйл бол чадварлаг эзэмшсэн мэдлэг, мэргэжил байдаг болохоор сайн сурч, боловсрохын сацуу өдөр тутам шинийг мэдэж, эх дэлхийтэйгээ хөл нийлүүлэх хэрэгтэй. Өнөөдөр шинжлэх ухаан технологийн дэвшлийн ачаар сурч, боловсрох боломж асар их, мэдлэг, мэргэжлээ дээшлүүлэх боломж маш олон байна. Тухайлбал,

- Мэргэжлийн байгууллагаас санал болгодог семинар, хөтөлбөрт хамрагдах;
- Их, дээд сургуулийн ахисан түвшний сургуульд суралцах зэрэг албан ёсны боломж;
- Хамт олонтойгоо хамтран хэлэлцэх, зангиагүй ярилцлага хийх, ном, сонин, сэтгүүл уншиж судлах, судалгаа шинжилгээ хийх зэрэг албан бус аргууд ч байдаг.

Ажил мэргэжлээ өөрчлөх нөхцөл боломж, шаардлага

Санхүүгийн шийдвэрийн нэг адил, ажил мэргэжлийн сонголт нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалж өөрчлөгддөг. Ажил мэргэжлээ өөрчлөх, ахиц дэвшилтэй холбоотой тухайн салбарынхаа мэргэжлийн хүний дэмжлэг авах нь туйлын чухал. Ялангуяа, та шинээр бизнес эрхлэх гэж байгаа бол менторын дэмжлэг авах хэрэгтэй. Ментор гэдэг бол сургалт судалгааны байгууллагад ажилладаг, таны бизнесийн хөтөч гэж хэлж болох юм. Ментор зөвхөн танд зориулсан сургалт явуулж, хүнд хэцүү цаг үед чинь сэтгэл санааны дэмжлэг үзүүлж чадна.

Одоо ихэнх байгууллага шинэ ажилтны ажил, үр дүнг үнэлэх зорилгоор туршлагатай ажилтанд шинэ ажилтныг дагалдуулж байна. Мөн их, дээд сургууль, боловсролын байгууллагад өөрсдийн мэдлэг, туршлагаа хуваалцах хүсэлтэй тэтгэвэрт гарсан эрдэмтдийг татан оролцуулж байна. Ихэнх хүмүүс амьдрал ахуйгаа дээшлүүлэх зорилгоор ажлын байраа өөрчилдөг. Гэсэн хэдий ч энэ нь өмнөхөөс илүү хүнд ажил байхыг үгүйсгэх аргагүй. Ялангуяа сэтгэл санааны дарамтад орох, бие махбод өвдөх аюул учирч болзошгүй учраас сайн бодож шийдвэрлэх хэрэгтэй. Дараах үзүүлэлт ажил мэргэжлээ өөрчлөх цаг болсон эсэхийг харуулдаг. Үүнд:

- ✓ Та ажилдаа явахдаа сэтгэл тань бага зэрэг л хөдөлдөг.
- ✓ Ажлаасаа болж биеийн болон сэтгэл санааны хүндрэл амсдаг.
- ✓ Үр дүнгийн үнэлгээ тасралтгүй муудаж байгаа.
- ✓ Хамт олны уур амьсгал хүйтэн хөндий.
- ✓ Цалин суутгахаас бус нэмэгдэл шагнал урамшуулал байхгүй.
- ✓ Албан тушаал ахих тухай саналтгүй.
- ✓ Удирдах албан тушаалтантайгаа муу харилцаатай.
- ✓ Авч буй цалиндаа сэтгэл хангалуун бус байдаг.
- ✓ Ажлын ачаалал их.
- ✓ Илүү цагаар ажиллах боловч үнэлэмж байхгүй.
- ✓ Өөрийгөө хөгжүүлэх боломж байхгүй.
- ✓ Ажиллагсдын нийгмийн асуудлыг анхаардаггүй.
- ✓ Ажил үүргийн хуваарь давхардалтай.
- ✓ Удирдах албан тушаалтан харилцааны соёлгүй.

Дээрх үзүүлэлтийн ихэнхтэй та санал нийлж байвал ажлаа өөрчлөх цаг болжээ. Гэхдээ та шинэ ажилд орохоосоо өмнө тухайн ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох сургалтанд хамрагдах нь их чухал гэдгийг анхаарах хэрэгтэй. Мөн түүнээс гадна дахиад шинэ ажилд орох өмнөхөөс чинь илүү хэцүү гэдгийг санахад илүүдэхгүй. Тиймээс, хэрвээ та ажлаа өөрчлөх гэж байгаа бол дараах зааврыг дагаарай.

Нэгдүгээрт, өрх гэрийн болон өөрийнхөө зорилго, хэрэгцээтэй холбоотой ажил мэргэжил өөрчлөгдөхөд гарах өртөг зардал¹⁵, үр ашгийг маш зөв үнэлэх хэрэгтэй.

Хоёрдугаарт, ажил мэргэжил өөрчлөгдөхөд таны болон гэр бүлийн гишүүдийн зорилго, хэрэгцээ өөрчлөгдөх эсэхийг тодорхойлох хэрэгтэй. Эцэст нь эргэлзээгүй шийдсэн бол шинэ ажлын байраа хайхдаа дараах зүйлсэд анхаарал хандуулах нь зүйтэй.

- ✓ Тохиромжтой хоол идэх, унтах, дасгал сургууль хийх;
- ✓ Олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаанд оролцох, албан ёсны сургалтад хамрагдаж, мэдлэг мэргэжлээ дээшлүүлэх;
- ✓ Ашгийн өндөр өсөлттэй салбар болон жижиг дунд бизнес эрхлэгчдийн хүрээнд судалгаа хийх;
- ✓ Ашгийн бус байгууллага, засгийн газрын агентлаг, гэрээт ажил болон зөвлөх үйлчилгээний ажилд орох боломж байгаа эсэхийг тодорхойлох;
- ✓ Тухайн байгууллагын хэрэгцээнд нийцэх дадлага туршлага, чадвар эзэмших хэрэгтэй.

Сэдвийн дүгнэлт

Хувь хүний сонирхол, чадвар сэтгэл хангалуун амьдралын үндэс суурь гэдгийг ойлгох нь чухал. Ажил хөдөлмөр эрхлэх боломж, мэргэжил сонголтод хувь хүний зорилго, чадвар, сонирхол, дадлага туршлага, мэдлэг боловсролоос гадна нийгэм эдийн засаг, хүн ам зүйн хүчин зүйлс нөлөөлнө.

Ажил мэргэжлийн төлөвлөлт, амжилтад хүрэх үйл ажиллагаа нь хувь хүний зорилго, боломжийг үнэлэх, хөдөлмөрийн зах зээл болон тодорхой мэргэжлийн ажил эрхлэх боломжийг үнэлэх, боломжит ажлын байранд хүсэлт гаргах, тодорхой мэргэжлийн албан тушаалтантай ярилцлагад орох, танд санал болгож байгаа ажлын байранд санхүүгийн болон бусад үнэлгээ хийх, ажил мэргэжлийн хувьд ахиц дэвших төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх гэсэн үе шатаас хамаардаг.

Бататгах асуултууд:

1. Ажил, мэргэжлийн сонголт, шийдвэр гаргалттай холбоотой гарах алдагдсан боломжийн өртгийг тодорхойлно уу.
2. Ажил эрхлэхэд шаардлагатай хамгийн үнэ цэнэтэй чадвар юу вэ?
3. Ажил, мэргэжлийн сонголтод нөлөөлөх хүн ам зүйн болон нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлсийг тодорхойлно уу.

¹⁵ Санхүүгийн хувьд гарах өртөг, зардлаас гадна бие махмодын хувьд гарах хүндрэлийг тооцох хэрэгтэй.

4. Ажил, мэргэжлийн хувьд ахиц, дэвшил гаргахад шаардлагатай зүйлсэд юу орох вэ?
5. Ажил, мэргэжлээ өөрчлөхөөс өмнө хувь хүний анхаарах зүйлсийг дэлгэрүүлэн тайлбарлана уу.